

Віталій Ярема

ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ І ЗАВЕРШЕННЯ РОБОТИ КОАЛІЦІЙНИХ УРЯДІВ У ЗАРУБІЖНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

У статті розглянуто теоретико-ігрові та емпіричні підходи до вивчення проблем формування і завершення роботи коаліційних урядів. Коротко проаналізовано найважливіші ідеї ключових досліджень у зарубіжній політичній науці.

Ключові слова: *формування коаліційного уряду, завершення роботи коаліційного уряду, теоретико-ігрова традиція.*

Yarema Vitalii. Investigation of formation and termination of coalition governments in foreign political science. To study the formation and termination of coalition governments, the game-theoretic and empirical approaches are examined. The most important ideas of key researches in foreign political science are briefly analyzed.

Key words: *coalition government formation, coalition government termination, game-theoretic tradition.*

Вивчення питань «народження» і «смерті» коаліційних урядів є однією з найбільш розвинутих галузей політичної науки. Перші зарубіжні праці з цієї тематики з'явилися в політології на початку 60-х рр. минулого століття. І вже у 70-х рр. Г. Сьоблом в есеї про дослідницькі стратегії зазначав, що цей напрям засновує сильну підгалузь порівняльних досліджень політики [1]. Автори багатьох досліджень з проблем створення і розпаду коаліційних урядів Західної Європи М. Лейвер і Н. Шофілд стверджують, що ці процеси є фундаментальними для європейської парламентської демократії і їх осягнення є «одним з найбільш важливих самостійних проєктів політичної науки» [2, с. 89]. Редактори колективної монографії, виданої в Оксфорді у 2008 році, також констатують, що «дослідження коаліційної політики... стали самодостатньою га-

лузью досліджень» [3, с. 8–9]. Протягом 50-літньої історії розвитку цього напрямку політології дослідження проблем створення і розпаду західноєвропейських коаліційних кабінетів здійснювалось у межах двох різних методологічних стилів: дедуктивний стиль апріорного моделювання на основі математичної теорії ігор та індуктивний стиль емпіричних досліджень європейської політики. Метою статті є характеристика цих дослідницьких напрямів у зарубіжній політичній науці та короткий аналіз їх найважливіших положень.

Теоретико-ігрова традиція бере свій початок у книзі Дж. фон Ноймана і О. Моргенштерна [4], яка тричі перевидавалася у 1944, 1947 і 1953 рр. Науковці розробили загальну методику дослідження ситуацій прийняття рішень. Її можна було використати для широкого кола соціальних явищ і, зокрема, для дослідження політичної реальності, що і зробили Л. Шеплі та М. Шубік [5], розвинувши у своїй статті «метод апріорної оцінки розподілу влади між різними органами і членами парламенту» [5, с. 787]. Остання праця вперше цілком присвячена застосуванню ідеї теорії ігор до аналізу політичного життя. В тому самому руслі знаходяться ще дві важливі роботи: фундаментальна стаття В. Гемсона [6] і монографічне дослідження В. Райкера [7]. За допомогою визначення важливих понять (рішення, винагорода, правила гри, ресурси, соціальна одиниця, коаліція, переможна коаліція, точка прийняття рішення та ін.), а також гіпотези про нагороду для учасника коаліції, пропорційну до кількості ресурсів, привнесених до неї, В. Гемсон запропонував теоретичну основу для найрізноманітніших ситуацій прийняття рішень. Це може бути ситуація підписання економічного договору, голосування у парламенті, рішення суду, вступу держав у війну і т. п. Детально розробленою в теоретичному плані є монографія В. Райкера [7]. Дослідник також застосовує теорію ігор для пояснення різних явищ політичного життя, таких «як еволюція американської партійної системи (партії розглядаються як коаліції), розвиток міжнародних відносин і альянсів між державами, а також створення урядових коаліцій у парламентських режимах» [8, с. 133]. Власне, завдяки більш детальному розгля-

ду останніх В. Райкера часто вважають засновником досліджень формування коаліційного уряду в зарубіжній політології. Роботи В. Гемсона і В. Райкера містять схожі висновки про мінімальний обсяг переможної коаліції, однак і залишають одну і ту саму проблему: дуже велика кількість можливих варіантів коаліцій. На їх мінімізацію і, відповідно, покращення прогностичних можливостей теоретико-ігрових моделей працювали М. Лейзерсон, Р. Аксельрод і А. де Сваан. Молодий науковець М. Лейзерсон доповнив мінімально-переможну теорію власними ідеями, які отримали назву теорії переговорних пропозицій [9]. Її суть полягала у тому, що партії будуть намагатися сформувати об'єднання з якнайменшою кількістю членів. Це дозволить переговорний процес успішно завершити, зберегти коаліцію і закріпити переваги, здобуті на виборах. Також саме М. Лейзерсон першим висловив думку про те, що, створюючи міжпартійні коаліції, актори керуються не лише бажанням за будь-яку ціну сформувати об'єднання, а також інтересом до втілення в життя певних ідей, власної політики [10]. Р. Аксельрод, моделювавши ситуації утворення коаліцій в умовах конфлікту інтересів між акторами, припустив, що політики, хоча і зорієнтовані на отримання урядових посад і максимізацію своїх посадових переваг, тим не менше прагнуть зменшити втрати від ідеологічних компромісів під час коаліційних переговорів і тому вступають у союзи лише з ідеологічно суміжними політичними партнерами [11]. Зокрема, дослідник показав це на прикладі коаліцій між партійними групами двох найбільших партій США під час виборів [12]. Також Р. Аксельрод почав упроваджувати в політичну науку застосування некооперативних ігор, зокрема «дилеми в'язня» [13]. Проте першим дослідженням, цілком побудованим на припущенні про основоположну мотивацію акторів втіленням в життя певної ідеології була книга А. де Сваана [14]. У його теоретико-ігровій моделі було уточнене поняття виграшу власне для ситуації формування коаліційного уряду – це вже не просто посада, як було в теоріях попередників, а можливість здійснення певної політики. Звідси – детермінантою формату коаліцій є не тільки кількість місць, отриманих партіями у парламенті,

а й їх ідеологічна близькість. На основі фактичного матеріалу про формування коаліційних урядів у семи європейських країнах та Ізраїлі А. де Сваан обґрунтував думку про те, що у цих випадках формуються альянси партій у мінімальному ідеологічному діапазоні. Ідеї, напрацьовані у перелічених вище роботах, є і до цього часу чільними майже у всіх дослідженнях формування коаліційних урядів. Продовження розвитку теоретико-ігрових моделей формування коаліційного уряду пов'язане із заміною лінійного виміру можливих напрямів політики дво- і багатовимірним ідеологічним простором і появою так званих просторових моделей. Визнаним фахівцем цього напрямку є Н. Шофілд [15].

Для аналізу проблеми завершення роботи коаліційного уряду спочатку використовувалися два підходи, відмінні від теоретико-ігрової традиції: підхід «атрибутів» і підхід «подій». Перший пояснював завершення роботи коаліційних урядів причинними факторами, що пов'язані з атрибутивними характеристиками політичної системи [16; 17] чи самого коаліційного уряду [18; 19]. Другий підхід, започаткований Е. Брауном, моделював тривалість роботи кабінету як процес випадкових колапсів унаслідок впливу так званих «критичних» подій [20]. На межі 80 – 90-х рр. між прихильниками цих двох підходів велася дискусія [21], з'явилися перші спроби інтегрувати їх кращі здобутки [22; 23; 24]. Однією з них були некооперативні теоретико-ігрові моделі. Важлива в цьому дослідницькому руслі стаття А. Лупії і К. Стрьома [25] моделює завершення роботи коаліційного уряду у характерній для некооперативних ігор манері послідовності ходів акторів у вузьких інституційних рамках (трипартійна система, наявність у парламентської більшості повноважень зміщення уряду і розпуску парламенту). Критичні події, або, за словами авторів, «екзогенні шоки», лише створюють ситуацію, в якій учасники гри роблять вільний вибір у межах, заданих існуючими на цей момент інститутами. Прикладом може бути ситуація, коли урядова партія або, за умов коаліційного уряду меншості, опозиція передбачає збільшення своїх можливостей впливу на здійснення урядової політики внаслідок негайних парламентських виборів. Тому

приймається відповідне рішення про розпуск парламенту і дочасні вибори. Екзогенні шоки є у цьому випадку критичними лише тому, що вони привели до зміни електоральних очікувань ключових акторів. Статус-кво, реорганізація існуючого уряду, дочасні вибори і формування нового уряду – ось три можливі варіанти подальшого розвитку ситуації [25, с. 648]. Некооперативна теоретико-ігрова модель завершення роботи коаліційного уряду А. Лупії і К. Стрьома справила резонанс у дослідницькому середовищі. У тому самому аналітичному стилі були побудовані дещо відмінні некооперативні моделі Д. Бейрона [26], Д. Діермейєра і Т. Федерсена [27; 28]. На теоретичне вдосконалення класифікації критичних подій була спрямована стаття М. Лейвера і К. Шепсла [29]. Д. Діермейєр і Р. Стівенсон на матеріалах країн Західної Європи провели емпіричні перевірки ідеї А. Лупії і К. Стрьома про розрізнення завершень роботи коаліційних урядів з наступними дочасними виборами і без них [30; 31]. Варто зауважити, що некооперативне теоретико-ігрове моделювання також використовується для аналізу формування коаліційного уряду. Найбільш авторитетним теоретиком цього напрямку вважається Д. Бейрон [32; 33; 34; 35; 36]. Значними також є статті Д. Аустен-Сміта і Дж. Бенкса [37; 38] і монографія М. Лейвера та Шепсла [39]. Загалом некооперативні теоретико-ігрові дослідження формування коаліційного уряду являють собою детальний розрахунок взаємодії акторів на електоральній, парламентській та урядовій аренах, що виражений відповідними математичними термінами.

Відомий також суттєво інший сегмент вивчення процесів формування і завершення роботи коаліційних урядів. Н. Шофілд і М. Лейвер відзначають: «Дослідження європейських коаліційних урядів охоплює очевидну підгалузь у межах загального вивчення європейської політики» [2, с. 7]. Ця галузь спеціалізації представлена дослідницькими групами Європейського консорціуму політичних досліджень, які публікувалися в основному в таких журналах, як «European Journal of Political Research», «West European Politics» та «Electoral Studies» і отримала назву традиції «Європейської політики» [2, с. 7]. Еволюціонува-

ла ця традиція незалежно від теоретико-ігрового напрямку. Її особливість полягає не лише у невикористанні математичних апіорних моделей, але й у світоглядному несприйнятті такого дослідницького підходу до європейської політичної реальності. Відомими репрезентантами цього напрямку, зокрема, є К. фон Бейме [40], Х. Даалдер [41]. У працях представників традиції «Європейської політики» переважає якісний аналіз окремих випадків і країн. Прикладом можуть бути збірки кейс-стаді за редакцією В. Богданора [42], Дж. Прідхема [43], а також Е. Брауна та Дж. Дрейманіса [44]. У тому самому руслі знаходиться праця Ж. Блонделя і Ф. Мюллера-Роммеля [45], в якій за допомогою опитування учасників європейських коаліційних кабінетів 60-х – поч. 80-х рр. узагальнено досвід спільного коаліційного урядування різних політичних сил західноєвропейських країн. Книга Ж. Блонделя і Ф. Мюллера-Роммеля, за словами К. Стрьома, В. Мюллера, Т. Бергмана, «в основному висвітлює поведінку індивідуальних політиків» [3, с. 32] і є одним з рідкісних досліджень етапу здійснення повноважень коаліційними урядами Західної Європи.

Отже, проблема формування коаліційних урядів досліджується у зарубіжній політичній науці понад 50 років. Апіорне моделювання, засноване на теорії ігор, є домінуючим у вивченні цього питання. Дослідження завершення роботи коаліційних урядів, що почались у 70-х рр., базувалися на емпіричному аналізі впливу атрибутивних факторів політичної системи і «критичних» подій. Однак останні досягнення у вивченні цієї проблеми все-таки засновані на некооперативній теорії ігор. Окремим особливим напрямом є якісний аналіз коаліційного урядування, представлений традицією «Європейської політики».

1. Sjoblom G. The Cumulation Problem on Political Science: An Essay on Research Strategies // European Journal of Political Science. – 1977. – Vol. 5. – P. 1–32.

2. Laver M., Schofield N. Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe. – Oxford: Oxford Univ. Press., 1990. – 308 p.

3. Cabinets and Coalition Bargaining: The Democratic Life Cycle in Western Europe / Edited by Kaare Strom, Wolfgang C. Muller and Torbjorn Bergman. – Oxford: Oxford Univ. Press, 2008. – 464 p.
4. Neumann J. von, Morgenstern O. Theory of Games and Economic Behavior / third edition. – Princeton: Princeton Univ. Press, 1953. – 641 p.
5. Shapley L. S., Shubik M. A Method for Evaluating the Distribution of Power in a Committee System // American Political Science Review. – Sep., 1954. – Vol. 48, No. 3. – P. 787–792.
6. Gamson W. A. A Theory of Coalition Formation // American Sociological Review. – Jun., 1961. – Vol. 26, № 3. – P. 373–382.
7. Riker W. H. The Theory of Political Coalitions. – New Haven: Yale University Press, 1962. – 300 p.
8. Стрём К. Принцип размера в теории коалиций // Теория и методы в современной политической науке: первая попытка теоретического синтеза / под ред. С. У. Ларсена; [пер. с англ. Е. А. Жукковой]. – М.: РОССПЭН, 2009. – С. 128–141.
9. Leiserson M. A. Factions and coalitions in one-party Japan: An Interpretation Based on The Theory of Games // American Political Science Review. – 1968. – Vol. 62 (September). – P. 770–787.
10. Leiserson M. A. Coalitions in politics. – New Haven: Yale University Press, 1966.
11. Axelrod R. M. Conflict of Interest: A Theory of Divergent Goals with Applications to Politics / Markham political science series. – Chicago: Markham Pub. Co., 1970. – 216 p.
12. Axelrod R. M. Where the votes come from: an analysis of electoral coalitions, 1952-1968 // American Political Science Review. – 1972. – Vol. 66 (March). – P. 11–20.
13. Axelrod R. M. Conflict of interest: an axiomatic approach // Journal of Conflict Resolution. – March 1967. – Vol. 11, № 1. – P. 87–99.
14. De Swaan, Abraham. Coalition Theories and Cabinet Formations: A Study of Formal Theories of Coalition Formation Applied to Nine European Parliaments after 1918. – Amsterdam, New York: Elsevier Scientific Pub. Co. 1973. – 347 p.
15. Schofield N. The Spatial Model of Politics. – London, New York: Routledge, 2008. – 297 c.
16. Taylor M., Herman V. Party Systems and Government Stability // American Political Science Review. – Mar., 1971. – Vol. 65, № 1. – P. 28–37.
17. Strom K. Party goals and government performance in parliamentary democracy // American Political Science Review. – 1985. – Vol. 79. – P. 738–754.
18. Laver M. Dynamic factors in government coalition formation // European Journal of Political Research. – 1974. – Vol. 2. – P. 259–270.

19. Sanders D., Herman V. The stability and survival of governments on western democracies // *Acta Politica*. – 1977. – Vol. 12. – P. 346–377.

20. Browne E., Frendreis J., Gleiber D. An "Events» Approach to the Problem of Cabinet Stability // *Comparative Political Studies*. – Jul. 1984. – Vol. 17. – P. 167–197.

21. Strom K., Browne E., Frendreis J., Glieber D. Contending Models of Cabinet Stability // *American Political Science Review*. – Sep., 1988. – Vol. 82, № 3. – P. 923–941.

22. King G., Alt J., Burns N. R., Laver M. A unified model of cabinet dissolution in parliamentary democracy // *American Journal of Political Science*. – 1990. – Vol. 34. – P. 846–871.

23. Alt J., King G. Transfers of Governmental Power: The Meaning of Time Dependence // *Comparative Political Studies*. – July 1994. – Vol. 27. – P. 190–210.

24. Grofman B., van Roozendaal P. Toward a theoretical explanation of premature cabinet termination // *European Journal of Political Research*. – Sep. 1994. – Vol., 26, Issue 2. – P. 155–170.

25. Lupia A., Strom K. Coalition Termination and the Strategic Timing of Parliamentary Elections // *American Political Science Review*. – Sep., 1995. – Vol. 89, № 3. – P. 648–665.

26. Baron D. Comparative Dynamics of Parliamentary Governments // *American Political Science Review*. – 1998. – Vol. 92, № 3. – P. 593–609.

27. Diermeier D., Feddersen T. Cohesion in legislatures and the vote of confidence procedure // *American Political Science Review*. – Sep., 1998. – Vol. 92, № 3. – P. 611–621.

28. Diermeier D., Feddersen T. Comparing constitutions: Cohesion and distribution in legislatures // *European Economic Review*. – May 1998. – Vol. 42, Issues 3–5. – P. 665–672.

29. Laver M., Shepsle K. Events, Equilibria, and Government Survival // *American Journal of Political Science*. – Jan., 1998. – Vol. 42, № 1. – P. 28–54.

30. Diermeier D., Stevenson R. Cabinet Survival and Competing Risks // *American Journal of Political Science*. – Oct., 1999. – Vol. 43, № 4. – P. 1051–1068.

31. Diermeier D., Stevenson R. Cabinet Terminations and Critical Events. // *The American Political Science Review*. – Sep., 2000. – Vol. 94, № 3. – P. 627–640.

32. Baron D. A Noncooperative Theory of Legislative Coalitions // *American Journal of Political Science*. – 1989. – Vol. 33, № 4. – P. 1048–1084.

33. Baron D. A Spatial Bargaining Theory of Government Formation in Parliamentary Systems // *American Political Science Review*. – 1991. – Vol. 85, № 1. – P. 137–165.

34. Baron D. Government Formation and Endogenous Parties // American Political Science Review. – 1993. – Vol. 87, № 1. – P. 34–47.

35. Baron D., Diermeier D. Elections, Governments, and Parliaments in Proportional Representation Systems // The Quarterly Journal of Economics. – 2001. – Vol. 116, № 3. – P. 933–967.

36. Baron D., Ferejohn J. Bargaining in Legislatures // American Political Science Review. – 1989. – Vol. 83, № 4. – P. 1181–1206.

37. Austen-Smith D., Banks J. Elections, coalitions, and legislative outcomes // American Political Science Review. – Jun., 1988. – Vol. 82, № 2. – P. 405–422.

38. Austen-Smith D., Banks J. Stable governments and the allocation of policy portfolios // American Political Science Review. – Sep., 1990. – Vol. 84, № 3. – P. 891–906.

39. Laver M., Shepsle K. Making and Breaking Governments / Michael Laver, Kenneth A. Shepsle New York: Cambridge University Press, 1996. – 301 p.

40. Beyme K. von. Political Parties in Western Democracies. – Aldershot: Gower, 1985. – 444 p.

41. Western European Party Systems: Continuity and Change / Edited by Hans Daalder and Peter Mair. – London: Sage Publications, 1983 – iv + 465 p.

42. Coalition Government in Western Europe / Edited by Vernon Bogdanor. – London: Heinemann Educational Books, 1983. – 282 p.

43. Coalitional Behaviour in Theory and Practice: An Inductive Model for Western Europe / Edited by Geoffrey Pridham. – Cambridge: Cambridge University Press, 1986. – 308 p.

44. Government Coalitions in Western Democracies / Edited by Eric C. Browne and John Dreijmanis. – New York, London: Longman, 1982. – 384 p.

45. Governing Together: The Extent and Limits of Joint Decision-Making in Western European Cabinet / Edited by Jean Blondel, Ferdinand Møller-Rommel. – London: Macmillan, 1993. – 338 p.